

KOVÁCS FLÓRA

Szövegeink, beszélgetéseink emlékekben

NEMES NAGY ÁGNES MAGYARUL ÉS VILÁGUL CÍMŰ
KÖNYVÉRŐL

**Helikon Kiadó
Budapest, 2014
366 oldal, 3490 Ft**

Nemes Nagy Ágnes útinaplóinak, útjegyzeteinek együttes kiadása fontos irodalomtörténeti esemény. Jól mutatja a jelentőségét az is, hogy a *Magyarul és világul* Helikon kiadvány mellett, ugyancsak 2014-ben a Ráció kiadó publikálta Nemes Nagy Ágnes és Lengyel Balázs itáliai és franciaországi, 1947–48-as levelezését (*Táguló körök*, 199–321.). A *Magyarul és világul*-kötet megjelenésének kiemeltségét a kiadó fokozta az a kijelentéssel, hogy Nemes Nagy Ágnes beszámolóit Lengyel Balázs feljegyzései tarkítják, így egy-egy naplóban feltűnik az együttírás ténye. Az *Erdélyi útban* (1956) ezt Nemes Nagy Ágnes szövegszerűen közli is, majd az írás visszaadását Lengyel Balázs („[a] többit Balázs írja”, „[a] többit Ágnes írja”, 35., 52.). A *Bécs, Zürich, Párizs*-utazásnál (1961) ugyanakkor már a szöveggondozó Ferencz Győző következtet az írásképből arra, hogy a szerző személye váltakozik („[i]nnentől Lengyel Balázs kézírásával folytatódik a szöveg”, „[i]nnentől a szöveg visszavált Nemes Nagy Ágnes kézírására”, 76., 77.).

Nemes Nagy Ágnes törekszik arra – tőle nem szokatlan módon, gondoljunk csak a prózakölteményeiről való elmélkedéseire –, hogy az utazások során szöveggé formált írásait meghatározza. Definíciókísérletében mintegy önnönmagának (is) jelzi a műfajiság általa megképzett határait: „[e]z naplójegyzet. S beszélék szomorú számárságokat” (*Erdélyi út*, 56.). Ugyanebben a naplóban Lengyel Balázs már egy harmadik egyénről, a történelemmel foglalatosságotól egy megszálottjáról nyilatkozva ír a megőrzésről, így az emlékek fennmaradásáról, azaz az értelmezésről. Nem tesz mást azonban Lengyel Balázs sem, mint amit a történész. Ez utóbbinál ellenben a vizsgálat időbeni távolságaiból adódóan erősebb interpretációs keveredések jelennek meg, vagyis hangjába jobban vegyülnek előző megszólalók hangjai: „[t]ragikus

történész, aki maga nem akar történelemmé lenni, vagy legalábbis humuszává a történetírás történetének” (*Erdélyi út*, 37–38.). A humusz lét elutasítása egy saját, teljesen független hang eléréseért menne végbe, amely az említett tárgyban a tapasztalat közvetettsége miatt nehézkes. A naplókészítőnél a közvetlenség él, ám az emlékezés folyamata őt szintén sújtja, annak tökéletes megóvó, fenntartó képessége hiú ábránd. Ezért is készülnek e naplójegyzetek.

Nemes Nagy Ágnes szem előtt tartja, hogy emlékezőszöveget teremt, ezért a megtartásra, annak természetére utal. Amerikában a földművelésből élők világára pillantásban derengenek fel gyermekkorának emlékei (*Amerikai Napló. Iowa* (1979), 207.), ugyancsak ebben az országban a zene hatására tolulnak elő számára Európa képei (205.), Erdélyben vitatkozik magában és kezdi meg-megérteni családját találkozáskor a még életben lévő rokonokkal s egyben emlékezve a már elhunytakra, Párizsban pedig reflektálva a változásokra az ottani emlékezése milyenségét fogalmazza meg („[m]ert különben minden emlék kés-éles [...] Jaj istenem, mindenre emlékszem, nem tudok új élményt beszerezni”, *Bécs, Zürich, Párizs*, 74.).

Az utazásoknál, az idegenben töltött idő alatt nem felrható módon felléphet az individuumban a szorongás, a félelem érzése: „[d]e félelmi rohamot kapok megint, hogy nem teljesítettünk valamit, amit pedig kellett volna”, „[a]z óriási jólét mögött a fenyegetettség. Egy város, ahol nem lehet este sétálni” (*Amerikai Napló. Iowa*, 172., 238.). A helyváltoztatással együtt járó minduntalan leírt tapasztalat már nem a naplót írók személyére vonatkoztatott, hanem a velük találkozókéra. Külföldi útjaik során Nemes Nagy Ágnes és Lengyel Balázs gyakran botlottak magyar emigránsokba, akiknél észrevehették a keserűség és a honvágy elegyét: „[h]ogy élnek ezek! Az egyik megmondta: egy évig haldoklott, miután kijött. Felizgatjuk őket, s az ember szégyenkezik, mert a szívüket is kitennék elibénk. Csak azért, mert ott hon élünk és emlékeztetjük őket valamire, ami számukra csak volt. De így nem is egészen igaz; a legtöbb – legalábbis szellemi törekvésében – oda kapcsolódik vissza, amit az emigrációval abbahagyott. [...] Szemükben, irigyelt boldogtalan boldogok vagyunk, akik a nehezre, de az igazit választották” ([Lengyel Balázs kézírásával] *Bécs, Zürich, Párizs*, 76–77.), „[e]migráns fájdalom, és speciálisak: háromévi hegedűszünet, a karja ideggyulladásos. Mennyi szomorú emigráns” (*Amerikai Napló. Iowa*, 304.), „[s]zegény emberek, éppúgy tele vannak nosztalgiával, mint bármely más emigrációnk” (*Jeruzsálem* (1987), 334.).

A *Magyarul és világul*-könyv legterjedelmesebb fejezete az *Amerikai Napló*, amelyből erősen kitetszik, hogy Nemes Nagy Ágnes nem érezte felhőtlenül magát a másik kontinensen. Erről Gergely Ágnesnél is olvashatunk: „Ágnes [Nemes Nagy] nem bírta megszokni Amerikát” (*Oklahoma ezüstje*, 102.). A naplóban van egy részlet, amelyben Nemes Nagy Ágnes megállapítja magán valamiféle módosulást az eltérő értelmezésének tekintetében, ám ez sem Amerikára vonatkozik, hanem az írótalálkozó soknemzetiségű jegyére: „[m]ost léptem túl európai-ságomon” (242.). Az országban őt leginkább a beszélgetés mássága, illetve annak hiánya zavarta. Ez kétségkívül az íróprogram hibájának is felrható, hiszen a szerző nem egyszer az irodalomról való beszédet kéri számon: „[t]alán nem is igénylik azt a beszélgetést, amit mi igénylünk Európában és főleg Közép-Európában. Hja, mi szellemi kapcsolatot kívánunk létesíteni, gondolatokat közölni és hallgatni nekünk érdekes – főleg irodalmi témákról. Hát ez velük nem megy”, „[a] szokott díszvársalgás, senki se mond semmit, viccek, heccsek. Ne adj isten, hogy itt például irodalomról lehessen beszélni. Egyébként bármiről, bárkit meghallgatnék, ha mondana is valamit [...] Istenem, egy jó kis közép-európai beszélgetés! Szörnyűek ezek a látzathallgatások (már Nyugat-Európában is), amik úgy úsznak a levegőben, mint az ökör-

nyál” (203., 226–227.). Nemes Nagy Ágnes számára a térkezelés és a tér érzékelésének különbözősége szintén az idegenségérzethez vezet. Elég, ha felidézünk azokat az egységeket, amelyekben Európa kuckószerűségére utal (259.), vagy amelyekben ecseteli, hogy Püskiék otthonában azért érzi jól magát, mert fészekszerűséget fedez fel (298.). Ezzel összefüggésben nem elhanyagolható az elvonulás utáni vágy, amely a mozgalmasságból ered, amelyből viszont következik az írás hiánya. E naplójegyzet tartalmazza azt a már híressé vált és szép, másfél oldalnyi összefoglalást, amelyben a szerző jellemzi az európaiságot (314–315.). Szinte meglepő ezek mellett, hogy Nemes Nagy Ágnes milyen sokszor említi Amerikában az egyik legalapvetőbb különbözőséget: az ételek másságát. A naplónak e szintje hordozza a kiutazások mindennapiságát.

Az utazások nem választhatók el eltérő nemzetiségű közösségekkel való érintkezésektől. Az előbbieken tárgyalt hely társadalmá és egyénei jelentős különbségeket mutatnak az itthoni közegehez képest: „[m]ilyen tartósak itt az emberek! Mi olyanok vagyunk vénségünkre mindnyájan, mintha autóbusz ment volna át rajtunk” (218.). Találunk azonban olyan szövegrészt is, amelyben több nemzetiség egymáshoz viszonyulását olvashatjuk: perzsák utaznak a vonaton, a magyar szemléli őket, s mereng az angolok magyarokra tett pillantásán, s ezt a tekintetet rokonítja önnönmaga adott időbeni perzsaszemléletével. Nemes Nagy Ágnes ebben az összekapcsolásban rendkívül érdekes társadalomértelmezést rögzít: „[b]iztosan jó módúak, különben hogy is utaznának ilyen messzire, de szomorú, keleti proletár benyomást tesznek. Mint mi húsz évvel ezelőtt. Vagy még olyanabbat. Ma már úgy viszonyulunk hozzájuk, mint hozzánk az angolok” (*Brüsszeli út* (1977), 113.). E tematikában a legszívhezszólóbb szövegegység mégis az, amelyikben egy román költőnővel való 1989-es párizsi találkozását írja le, továbbá annak utóregzését a történelmi események fényében. Az év jelentősége a fordulatok miatt nem feledhető. A jegyzetet a decemberi történések okán az összetartás képével zárja: „[m]ost aztán el ne engedjük egymás kezét, mondom.” (*Június, december* [Párizs, 1989], 340.).

Mivel Nemes Nagy Ágnes lírikus, a naplókban nem maradhatnak el a költészetet és annak nyelviségét célzó utalások. A legterjedelmesebb részben kerül elemzésre az anyanyelven írás ügye (163–164.), amelynek problémájával először az amerikai írótalálkozón szembesült a szerző, hiszen hazánkban ez nem tartozott a vitatott kérdések közé. Ugyanitt tehette fel az általa már előre ismert válasszal a metrikus költészet lehetőségét görög kontextusban: „tudnak-e modern görög nyelven metrikus verset csinálni. Nem tudnak. Tudtam, hogy nem tudnak, de szerettem volna valami érdekesebb magyarázatot egy költőtől” (225.). Magától értetődő, hogy Nemes Nagy Ágnes saját költészetéről bőségében nyilatkozik feljegyzéseiben, leginkább azonban versei fordításáról ír ebben a témában, s nem éppen elismerően az amerikai, „nyugati” gyakorlatról: „[a] nyugatiaknak halvány lila gőzük sincs a fordítás gyakorlatáról, ami nálunk minden épeszű költőnek kisujjában van. [...] Egy, csak egy dolog válik képlékenynyé, illanóvá: a minőség. Az egyetlen, amire életemben törekedtem, az egyetlen, ami az irodalom értelme” (213–214.).

Tudjuk, hogy a szerző művészettörténet szakot is végzett, s hogy érdeklődése szüntelen megmaradt a képi látás iránt. Ennek velejárója, hogy a festészet önérvényűsége mellett érvel, s elveti a kommentárjelleg legkisebb nyomát: „[n]em esetem ez az erőszakos átmenet a szürrealizmus és expresszionizmus közt. Állandóan novellákat mesélnek el nekem, és ha nem, kellemetlen nonfiguratívok” (*Amerikai Napló. Iowa*, 154.). A művészetek, művészeti ágak és

politikai rezsimek összekapcsolódására szintén kitér, társulásukat érzékenyen diagnosztizálja: „[a] balett minden diktatúrában magas színvonalú, ezt tudjuk” (*Amerikai Napló. Iowa*, 153.).

Nemes Nagy Ágnes útinaplóinak összegyűjtése kétségkívül kiemelt jelentőséggel bír. Báthori Csaba szerkesztésre vonatkozó elmarasztaló megjegyzéseinek ugyanakkor teljes mértékben helye van, ami a jegyzetelés esetlegességeit és a képjegyzék válogatási elveit illeti, ugyanis érthetetlen, hogy miért van olyan útról fotó például a kötetben, amelyhez nem kapcsolódik napló (Báthori Csaba: *Naplók bánata*, Vigilia, 2014/10, 786–790.). A *Magyarul és világra* e hibák ellenére nemcsak a kutatók figyelmére számíthat, hanem érdeklődő olvasókéra is, hiszen, mint Báthori Csaba szintén utal rá, Nemes Nagy Ágnes világszemlélete morális tartásával kiolvasható belőle esszészerű fejtegetéseiben.

